

IOAN OPRIȘ,
Patrimoniul cultural
național între lege și fărădelege,
București, Editura Stefadina,
2018, 149 p.

Nu știu dacă este o coincidență sau nu, dar cartea prof. Ioan Opriș, cunoscut prin publicațiile¹ sale ca un renumit specialist în domeniul muzeologiei și muzeografiei din România ante și post-1989, a văzut lumina tiparului în anul declarat, prin Decizia Consiliului Europei și a Parlamentului European, Anul European al Patrimoniului Cultural. Nici nu se putea alege un moment mai potrivit pentru acest demers util specialiștilor și nu numai.

Încă din titlu cititorul este anunțat că patrimoniul cultural național va fi dezbătut între litera legii și criminalitatea cu care se confruntă.

Din recomandarea semnată de Răzvan Theodorescu, în prezent vicepreședinte al Academiei Române, aflăm că prof. Opriș a participat la elaborarea a

¹ Dintre care amintim: *Ocotirea patrimoniului cultural. Tradiții, destin, valoare*, București, Meridiane, 1986; *Protejarea mărturiilor cultural-artistice din Transilvania și Banat după Marea Unire*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988; *Istoria muzeelor din România*, București, Mousseion, 1994; *Comisiunea Monumentelor Istorice*, București, Editura Enciclopedică, 1994; *Transmuseographia*, București, Oscar Print, 2000; *Managementul muzeal*, București, Editura Centrului pentru Formare, Educație Permanentă și Management în Domeniul Culturii, 2000; *Monumente istorice din România*, București, Vremea, 2001; *Muzeosofia*, București, Oscar Print, 2006; *Provocarea noilor muzeografii*, Brăila, Editura Muzeului Brăilei, 2008; *Provocarea noilor muzeografii*, Brăila, Editura Muzeului Brăilei, 2008; *Colecționism, muzeologizare, patrimonializare*, București, Oscar Print, 2013; *Muzeograme vechi și noi*, București, Oscar Print, 2014; *Muzee și colecții din România*, București, ALCOR, 2015, cărora li se adaugă un număr de 400 de articole, plus participări la conferințe și simpozioane naționale și internaționale, editare de cataloage de expoziții, ghiduri, coordonare de proiecte, plus alte activități.

cinci norme legislative atunci când deținea funcția de secretar de stat în Ministerul Culturii (2000-2004), între care Legea muzeelor și Legea privind protejerea monumentelor istorice. Cum România s-a confruntat cu un val de furturi de artefacte, cele mai multe fiind identificate cu ajutorul detectoarelor de metale și fiind sustrate din situri arheologice, la care se adaugă furturile din muzee, distrugerile ș.a.m.d., statul fiind prejudiciat de sume colosale, rolul acestor legiuiri este unul esențial.

Cartea nu este structurată în capitole, așa cum adesea ne-am obișnuit să vedem, ci în etape care, am putea spune, vizează toate aspectele „vieții” bunurilor de patrimoniu, începând cu obligativitatea protejării lor de către societate și indivizi până la pierderea și distrugerea de către grupurile infracționale sau chiar administratorii acestora. Pierdere, întrucât unele nu au mai putut fi recuperate, și distrugere, pentru că în momentul decontextualizării o importantă parte a informației științifice nu mai poate fi recuperată.

O primă astfel de etapă este cea a definirii patrimoniului cultural ca parte a avuției naționale, pe care suntem datori să-l păstrăm și să-l transmitem descendenților, sporind astfel moștenirea culturală. Este invocat aici un istoric al protejării, în directă legătură cu elitele românești, formate în mediul occidental, care au încercat să impună modele preluate din țările în care studiau. Deși modeste, aceste inițiative au constituit pionierate în domeniul pe care-l discutăm, conducând la primele măsuri legislative începând cu guvernarea lui Pavel Kisseleff, dezvoltate în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza. Trebuie amintit că descoperirile de tezaur din aceste timpuri ajung, în cea mai mare parte, în colecții particulare sau în afara granițelor, în cazul Transilvaniei. Acestea nu erau puține, după cum putem observa din cazuistica evocată de prof. Opriș, fiind amintite căutările din preajma Grădiștii Muncelului de la începutul secolului al XIX-lea, de unde au fost recuperate 2.794 de monede din aur. De asemenea, un alt tezaur de tetradrahme din argint, identificat în Bihor, la Chișineu-Criș, format din 263 de piese, a fost „împărțit” între colecțiile private și Kunthistorisches Museum din Viena, unde au ajuns 57 de monede. La fel de spectaculoasă, aș adăuga eu, este descoperirea tezaurului Martinuzzi în anul 1543, când au fost găsite nu mai puțin de 40.000 de monede din aur, după cum relatează cronicile contemporane descoperirii. Legat de acest caz, Daniel Spănu² susține că este posibil ca numărul tezaurilor descoperite în cursul secolului al XVI-lea să fie de cel puțin trei (două în apele Streiului și unul în ruinele din munți), deoarece cronicarii ar fi relatat despre ele atât ante cât și post-1543.

² Pentru o dezbatere amplă a subiectului vezi Daniel Spănu, „Misterioasele descoperiri de monede și podoabe de aur dacice din secolul al XVI-lea. Contribuție la istoricul descoperirilor dacice din Munții Orăștiei”, în *Argesis. Studii și comunicări, Seria Istorie*, XV, 2006, p. 77-89.

În Principatele Române, poetul Cezar Bolliac, cunoscut pentru preocupările sale în domeniul arheologiei, oferă spre achiziție Ministerului Instrucțiunii două tezaure, unul compus din numisme antice (24 de tetradrahme de tip Macedonia Prima și 3 de tip Thasos) și unul format din 70 de monede bizantine.

Unul dintre subiectele dureroase abordate în cuprinsul acestei contribuții este traficul ilegal și distrugerea artefactelor arheologice. Astfel începând cu Tezaurul de la Pietroasa, statul se va confrunta cu recuperarea bunurilor de la descoperitori, care nu numai că au tănuit, dar au și distrus o parte din componentele tezaurului. Întrucât erau vândute unor colecționari, statul încerca să răscumpere tezaurele de la descoperitori. În acest fel, directorul Muzeului de Antichități din Iași informa în anul 1923 printr-o adresă pe ministrul Cultelor și Artelor că a fost descoperit un tezaur, compus din podoabe și veșminte, pe teritoriul satului Bogdănești-Cucuteni, care a fost vândut anticarului Elias Șaraga din Iași pentru suma de 2000 de lei, ajungând ulterior în posesia lui Mihai Șuțu contra sumei de 20.000 lei, cel care îl va dona muzeului.

Văzută ca *epoca de consolidare a sistemului de protejare a patrimoniului cultural*, perioada 1919-1940 va avea o legislație mai bine armonizată, dar și două organisme care să gestioneze avuția culturală. Este vorba de Comisiunea Monumentelor Istorice și Consiliul Superior al Muzeelor. Efectele acestor prevederi și-au făcut simțită prezența destul de repede, fiind atenuate într-un procent semnificativ distrugerile și faptele ilegale, iau amploare restaurările sistematice ale monumentelor istorice și îmbogățirea colecțiilor muzeale

Anii războiului au dus la distrugerea unor monumente și descompletarea și chiar dispariția unor colecții muzeale, urmate de schimbările politice care au plasat România în sfera de influență sovietică, obligând specialiștii din domeniul patrimoniului la *adaptare și compromis*. Devotați muncii, au reușit să extindă protecția asupra a peste 2000 de monumente, incluse într-o primă listă oficială în anul 1955. Numărul muzeelor va crește, triplându-se pe parcursul a două decenii postbelice. Se aduc în vedere aici distrugerile bunurilor de patrimoniu, cauzate de ideologia politică și promotorii acesteia. Astfel, au fost vandalizate colecții private, reședințe ale unor elite, monumente de for public, carte veche etc., la care se adaugă pierderea definitivă a bunurilor din tezaurul ajuns la Moscova.

Un important demers pentru patrimoniul imobil a fost crearea în anul 1959 a Direcției Monumentelor Istorice, instituția care se va îngriji de soarta monumentelor din România până în anul 1977, când a fost desființată la comandă politică. Erau reuniți în cadrul acestei instituții istorici de artă, arhitecți, arheologi restauratori, conservatori, un total de peste 700 de oameni, care, după ce au contribuit la dezvoltarea și îmbunătățirea colecțiilor muzeale, la consolidarea și restaurarea monumentelor istorice, au trebuit să se reorienteze spre alte sectoare.

Și anii '90 ai secolului XX au cunoscut o perioadă sumbră pentru protecția patrimoniului cultural, întrucât prin Decretul 90/1990 era abrogată Legea privind ocrotirea patrimoniului cultural 63/1974, producându-se un vid, acoperit doar parțial în 1992 și 1994 prin adoptarea celor două ordonanțe privitoare la protejarea bunurilor culturale.

Perioada 2000-2004 este numită de prof. Opriș *etapa de recuperare și de mai multă coerență*, arătând că efectele unei legislații ambigue au permis scoaterea din țară a numeroase obiecte de patrimoniu, degradarea monumentelor istorice, distrugerea unor situri arheologice și dezvoltarea unui fenomen care produce efecte negative și în prezent asupra patrimoniului arheologic, anume căutarea comorilor cu ajutorul detectorului de metale, numită de autor *piraterie arheologică*. La un simpozion organizat de Interpol la Sinaia în 7-8 septembrie 2004, numărul de dosare care conțineau infracțiuni contra patrimoniului era de 1189.

De asemenea, patrimoniul bisericesc a cunoscut agresiuni și distrugeri, în câteva cazuri duse la înlăptuire de administratorii sau proprietarii acestuia, din lipsa unei informări solide. Ne este prezentată o întreagă cazuistică a acestui fel de „inițiative”.

Un alt spin în coasta protejării patrimoniului este modificarea peisajului (*landscape*), mai precis amplasarea unor clădiri industriale în apropierea monumentelor istorice sau a siturilor arheologice. Un exemplu de astfel de hotărâre a fost zădărnicită prin implicarea rudelor poetului-filosof Lucian Blaga, în apropierea casei căruia urma să fie ridicată o hală metalică, ce ar fi afectat ambianța zonei. Dintre alte multe cazuri prezentate, am selectat pe cel în care situl arheologic de la Traian-Dealul Fântânilor a fost grav afectat de lucrările de amplasare a instalației de apă. Nici folosirea unor materiale diferite de cele originale nu este recomandată pentru monumentele istorice, cazuri frecvente la acoperișurile cu șifă, unde era preferată tabla, deoarece era mai trainică și mai puțin costisitoare. Astfel de „restaurări” s-au făcut în toată țara, efectul fiind un prejudiciu imens adus imaginii monumentului. Factorii care au condus la atari situații sunt în primul rând economici – lipsa banilor, lucrările de restaurare fiind extrem de ridicate. Se adaugă acestor probleme furtul și traficul obiectelor liturgice, de cele mai multe ori bisericile fiind expuse prădăciunilor.

Reședințele boierești au suferit atât distrugeri, cât și folosințe impropriei destinației avute³, de la sedii ale CAP-urilor, la spitale, școli etc. Este ilustrat aici

³ Despre starea unor astfel de conace și efectele negative pe care le-au suferit în timpul regimului comunist și în perioada ulterioară acestuia, relatează un studiu recent. Vezi Ileana Burnichioiu, „Historical Residential Architecture under Totalitarian Regimes and After: Romanian Case Study”, în *Annales Universitatis Apulense, Series Historica*, 21, I, 2017, p. 13-44.

exemplul conacului Răducanu din localitatea Căiuți (județul Bacău), care, după ce a fost trecut prin mai mulți administratori, care i-au modificat aspectul, a beneficiat de o restaurare în perioada 1974-1976, dar, din lipsa unei supravegheri eficiente și a unei bune întrețineri, are și în prezent nevoie de lucrări urgente.

Sunt citate un număr de edificii religioase care au necesitat lucrări de restaurare și au primit sprijin din partea Ministerului Culturii în perioada 2000-2004, între care schitul de la Pietrari-Vâlcea, bisericile Sfânta Treime și Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil din localitatea Herești (jud. Giurgiu), mănăstirea Polovragi (jud. Dolj) etc., precum și un monument care era să cadă victimă conflictelor interconfesionale – este vorba de biserica din Tăuții de Sus, afectată de intemperii și propusă spre demolare.

Între cele mai vitregite componente ale patrimoniului cultural se înscrie componenta industrială, adusă aici în discuție prin exemple pierdute definitiv pentru moștenirea culturală și, cum spunea autorul, „nici nu putem evalua pagubele din ultimele trei decenii” în acest domeniu⁴.

După anul 2004, din cauza modificărilor politice, Ministerul Culturii și-a diminuat treptat autoritatea, specialiștii ajungând astfel să piardă controlul în teritoriu, totul în detrimentul patrimoniului cultural, din care cel ecleziastic a fost trecut în subordinea directă a Guvernului, în acest fel privându-l de strategii, programe, norme și proceduri comune cu restul categoriilor de bunuri clasate. În virtutea acestor considerente, perioada 2007-2017 este numită aici ca una *cu preponderente experiențe și rezultate negative*, la care se adaugă minusul neadoptării unui cod al patrimoniului.

Este atrasă atenția asupra riscurilor la care sunt supuse bunurile culturale, cauzate de factorii naturali și/sau de neglijența umană ori de infraționalitate. Ilustrative din acest punct de vedere sunt sustragerile de obiecte din muzee și situri arheologice, monumentele sau complexele muzeale afectate de seisme sau incendii. Un exemplu de catastrofă din România este cel al Muzeului Satului din București, care a fost afectat de două incendii grave în anul 1997 și, respectiv, 2002, statul cheltuind suma de 60 miliarde lei pentru refuncționalizarea complexului.

Furturile și exportul ilegal de bunuri culturale, considerate pe bună dreptate *un flagel contemporan*, s-au intensificat, persoane cu dare de mână

⁴ Cel mai energic istoric care s-a ocupat de adunarea acestor mărturii în paginile a șapte volume (ultimul sub tipar) este Volker Wollmann, doctor honoris causa al Universității „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, căruia îi datorăm recuperarea informației și transmiterea generațiilor următoare atât prin seria *Patrimoniul preindustrial și industrial din România*, publicată la Editura Honterus din Sibiu, cât și pentru un număr de articole științifice care tratează mărturiile ale patrimoniului tehnic.

îmbogățindu-și colecțiile cu obiecte provenite de pe piața neagră. Acolo au ajuns fiind furate fie din siturile arheologice de către căutătorii de comori, fie din muzeele fără sisteme antifurt. Exportul ilegal a fost încurajat, am putea spune, de lipsa prevederilor legislative în perioada 1990-1992. Sunt făcute cunoscute cititorului multiple exemple de nivel internațional, începând de la jefuirea mormintelor antice până la copierea, falsificarea și valorificarea unor lucrări de pictură și sculptură ca autentice etc. În România, cazurile de „braconaj arheologic” din zona siturilor arheologice din Munții Șureanu⁵ au fost cele mai popularizate de mass-media. Bunurile sustrate de acolo și recuperate de organele judiciare au fost schimbat percepția specialiștilor asupra elitelor dacice rezidente ale respectivelor cetăți.

Soarta patrimoniului cultural în perioadele de conflict este prezentată evolutiv începând cu primele demersuri făcute la nivel internațional pentru restituirea unor bunuri culturale (Congresul de Pace de la Viena din 1815), ajungând la Prima și A Doua Convenție de la Haga (1907 și 1954), acorduri ce cuprind o serie de prevederi referitoare la protejarea tuturor categoriilor de bunuri culturale în perioade de război și ulterioare acestora. Sunt prezentate și măsurile luate de Organizația Națiunilor Unite (ONU) pe această linie, forțele militare ale acestei organizații fiind primele care nu pot ataca monumente istorice, situri arheologice, elemente de for public, arhive, muzee, biblioteci și locuri istorice, toate protejate prin însemnul internațional „scutul albastru”.

Cum afirmam în cuprinsul acestor rânduri, patrimoniul arheologic a făcut obiectul unor furturi, practicate până în prezent, totul în ideea unei îmbogățiri fără justă cauză. Convenția de la La Valletta (Malta), aprobată în anul 1992, dorind să protejeze patrimoniul arheologic, prezenta componentele acestuia și o serie de măsuri ce se impuneau a fi luate pentru protejarea lui. Autorul prezintă impactul pe care l-a avut adoptarea acestei convenții, ratificată prin lege de România în anul 1997, asupra cercetării arheologice naționale. Tot aici sunt expuse documentele adoptate de organismele comunitare europene privitoare la statutul juridic al bunurilor culturale.

Colaborarea Poliției Române cu Interpolul este prezentată ca un factor de sprijin care a ajutat statul român să recupereze bunuri de patrimoniu ajunse în străinătate. Începută în anii regimului comunist, relația României cu această organizație s-a intensificat în anii '90 ai secolului XX, fiind semnat un Acord de

⁵ O sinteză a jurisprudenței referitoare la infracțiuni care au ca obiect patrimoniul cultural pentru intervalul 2011-2017 a fost publicată într-un volum recent. A se vedea Mircea Duțu, Augustin Lazăr, Ovidiu Predescu (coord.), *Protecția juridică a patrimoniului cultural și natural: volum dedicat Centenarului Marii Uniri și Anului european al patrimoniului cultural*, Patrimonium, București, Editura Academiei Române, Universul Juridic, 2018, p. 229-339.

cooperare pentru prevenirea și combaterea crimei transfrontaliere între guvernul român și cele ale Bulgariei, Albaniei, Ungariei, Greciei, Herțegovinei, Republicii Moldova și Turciei. Ca urmare a acestei cooperări, au fost recuperate o serie de bunuri, precum tapiseria de la Muzeul „Octavian Goga” din Ciucea, altarele poliptice ale bisericilor săsești de la Fișer și Rodeș, tezaure monetare, obiecte de cult, bunuri arheologice etc. În privința artefactelor sustrate din siturile arheologice sunt readuse în discuție cazurile din arealul județelor Alba și Hunedoara, îndelung expuse căutărilor de comori cu ajutorul detectoarelor de metale. Brățările plurispiralice, emisiunile monetare și alte bunuri recuperate sunt dovezi ale amplitudinii acestui fenomen.

Sunt consemnate câteva cazuri în care au fost recuperate bunuri de patrimoniu prin colaborarea autorităților polițienești județene, cum este chivotul recuperat de IPJ Gorj de la REMAT, bun de patrimoniu sustras de la biserică din Butnărești (județul Neamț). Tot din județul moldav au fost furate de la un colecționar privat, în anul 2011, nouă tablouri semnate de renumiți pictori români și un ceas din aur, recuperate de polițiști și expuse în cadrul unui vernisaj la Muzeul de Istorie și Arheologie din Piatra Neamț. De asemenea, în punctele vamale au fost identificate bunuri susceptibile a fi clasate în patrimoniul cultural național fără a fi însoțite de documente de export, așa cum prevede literatura legii. Un astfel de exemplu este cel instrumentat de IPJ Dolj, în care au fost reținute 1449 de bunuri culturale mobile, confiscate și transmise în administrația mai multor muzee. Sunt citate și bunuri arheologice⁶ care au fost recuperate de la descoperitori și incluse în colecțiile muzeale. Pentru cele administrate de polițiștii doljeni, autorul publică și ilustrații.

În ultima parte este prezentată o statistică a furturilor de bunuri aparținând patrimoniului, furnizată de Interpol, care cuprinde situații din Marea Britanie, China, Canada, Austria, Slovenia, Italia și România. În cazul nostru sunt cuprinse două intervale: 2001-2004 și 2008-2015. Vom observa că la 1 septembrie 2004 existau 697 de infracțiuni în domeniul patrimoniului, 1001 bunuri culturale mobile aflându-se în urmărire generală (din care 142 urmărite la nivel internațional). În următoarea perioadă supusă analizei, vom

⁶ Un tezaur monetar compus din 117 piese (emisiuni din argint și bronz transilvane, maghiare, otomane, țariste, bavareze, venețiene, tiroleze etc.), depuse într-un vas ceramic, a fost găsit în momentul renovării unei locuințe. Se pare că în interiorul vasului au existat două săculețe de pânză, într-unul fiind puse monedele din argint, iar în al doilea cele de bronz, deasupra lor fiind descoperit un clopoțel tot din bronz. Vezi subiectul pe larg în Radu Gabriel Dumitrescu, „Un tezaur monetar de la 1848 descoperit la Leșile, județul Dolj”, în Claudiu Munteanu (ed.), *Monedă și comerț în sud-estul Europei, IV, Studia in memoriam magistri Oltea Dudău*, Sibiu, Editura Muzeului Național Brukenthal, 2012, p. 171-185.

constata că infraționalitatea s-a intensificat, patrimoniul ecleziastic și cel arheologic fiind cele mai afectate.

Așadar, putem considera contribuția prof. Ioan Opreș o radiografie a situației patrimoniului cultural din România începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea până în contemporaneitate, cazuistica discutată fiind edificatoare în istoricul cercetării acestui domeniu. Lecturând această carte, vom conștientiza importanța moștenirii pe care o avem de păstrat și de transmis urmașilor, observând totodată că cele mai grave prejudicii îi putem aduce noi din neglijență sau din lipsa unei educații solide privind însemnătatea ei. Soluția prevenirii unor astfel de situații ar fi, în primul rând, așa cum notează autorul, sensibilizarea publicului începând cu elevii, continuând cu studenții și, evident, cu toate mediile care interacționează cu patrimoniul cultural.

Claudiu PURDEA